

CONFERENCE ON
GOVERNANCE AND PUBLIC POLICY
کنفرانس حکمرانی و سیاستگذاری عمومی

بسمه تعالی

گواهینامه ارائه شفاهی مقاله در کنفرانس

بدین وسیله گواهی می‌شود مقاله با عنوان:

تنظیم‌گری مشارکت جامعه در امور محیط‌زیستی

توسط

مهدی کلاهی

در اولین کنفرانس حکمرانی و سیاستگذاری عمومی که در تاریخ ۱۳ و ۱۴ دی ماه در سالن همایش‌های بین‌المللی صدا و سیما برگزار شد، به صورت شفاهی ارائه شده است.

دبیر علمی کنفرانس
دکتر کیومرث اشتریان

رئیس کنفرانس
دکتر سعید سهراب‌پور

G&POP
کنفرانس حکمرانی و سیاست‌گذاری عمومی

تنظیم‌گری مشارکت جامعه در امور محیط‌زیستی

مهدی کلاهی*

* عضو هیات علمی دانشگاه فردوسی مشهد MahdiKolahi@ferdowsi.um.ac.ir

اولین کنفرانس حکمرانی و سیاست‌گذاری عمومی، ۱۴-۱۳ دی ۱۳۹۶ تهران، سالن همایش‌های صدا و سیما

کلمات کلیدی: حکمرانی پایدار، مدیریت مشارکتی تطبیقی، سیستم یکپارچه انسان-طبیعت

مقدمه

شروع بحث ملی کردن جنگل‌ها از سال ۱۳۴۱، مبین افق جدیدی در مدیریت عرصه‌های منابع طبیعی بود. جوامع محلی که شاید هزاران سال، نحوه مدیریت و زندگی توأمان با طبیعت را آموخته بودند، به یک باره قدم در مرحله نوینی قرار دادند که تجربه جدیدی بود. مسلماً مخالفت‌های زیاد با این نام‌گذاری، منجر به کنش‌ها و واکنش‌های اجتماعی شد، به طوری که آموزه‌های تاریخی همزیستی با طبیعت تقریباً به فراموشی سپرده شد و عرصه‌های طبیعی، جولانگاه دستبردهای افراد غیر محلی و حتی محلی گردید. برداشت از عرصه‌های طبیعی توسط مقاطعه‌کاران، این پیام را به مردم محلی و روستایی می‌رساند که جنگل‌ها و منابع طبیعی «ملی» نشده‌اند بلکه «دولتی» شده‌اند؛ پس هر کسی هر چقدر که می‌تواند ببرد و بردارد و ببرد. تفاوت زیاد در حجم برداشت، به علت ابزارهای ساده‌ای که روستاییان در مقایسه با پیمان‌کاران داشتند، نفرت پنهانی را رقم می‌زند، و رقابت را تشدید می‌کرد. در نتیجه، انشقاق بیشتر بین مردم و دولت/حکومت، زمینه‌ساز تفرق بیشتر، سوء برداشت‌ها، سوء مدیریت‌ها و تخریب‌های زیاد می‌شد. پس جامعه‌ای که روزی در همگنی کامل با طبیعت خود بود، طبیعت را منبعی می‌دانست که اگر برداشت نکند، بیگانگان برداشت می‌کنند. این نگرش، نقطه مقابل مشارکت اجتماعی در حکمرانی خوب عرصه‌های منابع طبیعی است.

تنظیم‌گری را تنظیم فعالیت‌ها و روابط درونی اجزا برای فعالیت منظم، هماهنگ و بهینه در راستای اهداف از پیش تعیین شده، به کمک مجموعه‌ای از شیوه‌ها و ابزارهای متعدد و متنوع درونی یا خارجی بیان کرده‌اند (یاوری، ۱۳۹۳). نظام‌های مدیریت مشارکتی، اغلب موفق نبوده‌اند، زیرا رعایت اصول سه‌گانه کنترل، همکاری و برابری، بسیار مشکل است (طالب و محمدی، ۱۳۹۲). برای بهینه‌سازی رفتارهای مشارکت‌جویانه مردم و حرکت به سمت حکمرانی خوب، نیاز به تنظیم‌گری است. به بیان دیگر، مدیریت و اقتصاد و سیاست منابع طبیعی و محیط‌زیست، اگر تنظیم‌گری نداشته باشند، بی‌راهه دیگری‌اند که خسارت‌های زیادی را در لبافه واژگانی دلچسب عرضه می‌کنند. برای رسیدن به

مقصود تنظیم‌گری، لازم است رویکرد کل جامعه (whole-of-community approach) به‌ویژه برای سامانه‌های منابع طبیعی/محیط‌زیستی بازتعریف و تنظیم شود.

در دهه اخیر، عبارت لزوم مشارکت جامعه، کلید واژه هر نشست یا نوشته‌ای است و در اهمیت مشارکت، ارزش‌های زیادی بیان شده است. بنیاد بین‌المللی مشارکت عمومی، چندین ارزش اساسی جهت تشریح اصول اخلاق کاربردی مشارکت عمومی برشمرده است که عبارتند از (۱) مشارکت عمومی، بر پایه همان اعتقادی استوار است که بیان می‌دارد افرادی که تحت تاثیر یک تصمیم قرار می‌گیرند، حق دارند در فرآیند تصمیم‌سازی درگیر باشند، (۲) مشارکت عمومی یعنی تعهد به اینکه همکاری عمومی بر خروجی تصمیم‌ها موثر است، (۳) مشارکت عمومی از طریق شناسایی و گفتگو درباره نیازها و علاقمندی‌های همه شرکت‌کنندگان، حتی تصمیم‌سازان، به بهبود تصمیم‌های پایدار می‌انجامد، (۴) مشارکت عمومی به جستجو و تسهیل همکاری آنانی می‌پردازد که تحت تاثیر یک تصمیم قرار می‌گیرند و یا علاقمند هستند، (۵) مشارکت عمومی به کمک خود شرکت‌کنندگان، چگونگی همکاری آنان را معین می‌نماید، (۶) مشارکت عمومی با ارایه اطلاعات مورد نیاز برای همکاری، رویکرد معناداری جهت همگرایی شرکت‌کنندگان مهیا می‌سازد، (۷) مشارکت عمومی با ارتباط‌سازی مداوم، چگونگی تاثیر همکاری شرکت‌کنندگان بر روی تصمیم‌ها را به آنان نشان می‌دهد (IAPP 2017). همچنین برای اجرای مشارکت جامعه، کسب اهداف اصلی را در پرسیدن سوالات درست از افراد درست، گوش کردن فعالانه، مستند کردن دقیق، تشریح دقیق نظرات، گزارش‌نویسی به جامعه، ویرایش نظرات و در نهایت تحویل گزارش‌ها به جامعه بیان کرده‌اند (Fritze et al, 2009).

بین جامعه (Society) و اجتماع (Community) تفاوت‌هایی بیان شده است. مثلاً جامعه، شبکه‌ای از روابط اجتماعی، به صورت جهانی و فراگیر، با اندازه بزرگتر، بیشتر حالت انتزاعی، و دارای تنوع بالای علاقه‌هاست. در حالی که اجتماع شامل گروهی از افراد، در محدوده جغرافیایی مشخصی، بیشتر حالت عینی، دارای اشتراک علاقه و اهداف، و شباهت‌ها مهم‌تر از تفاوت‌هاست. ولی امروزه به تساهل، این دو واژه را به جای هم بکار می‌برند. در این مقاله، جامعه به گروهی از افراد در داخل یک مرز جغرافیایی مشترک، و با علائق یا ارزش‌های مشترک تعریف می‌گردد که اندازه آن، یا مکان خاص آن، معیار نیست. در اینجا صحبت از جامعه جهانی، جامعه ایرانی، جامعه محلی، جامعه روستایی یا جامعه آنلاین است. وقتی از کار کردن با جامعه صحبت می‌شود به مفهوم درگیر کردن تک‌تک افراد یک جامعه خاص نیست، بلکه گرفتن نقطه نظرات نماینده یا نمایندگان آن گروه و تفکر است. در نتیجه، رویکرد کل جامعه اهمیت و موضوعیت خود را می‌یابد. این رویکرد باعث می‌شود تا یاریگری و سرمایه‌گذاری از طریق جامعه صورت گیرد؛ مسیری شود تا جوانان در فرآیند تصمیم‌گیری که به آینده آنها مرتبط است مشارکت کنند؛ ظرفیت مشارکت، مالکیت و اقدام را در جامعه افزایش دهد؛ یک درک منسجم از ابعاد دیدگاه‌ها، ارزش‌ها، نگرش‌ها و امور را مهیا کند؛ روابط بین سازمان و مردم قوی‌تر گردد؛ جامعه‌ای قوی‌تر شکل بگیرد؛ دانش محلی شنیده شود؛ فاصله بین

شکاف‌های فرهنگی و نابرابری‌ها کاهش یابد؛ از طریق تمرین دموکراسی، جامعه تقویت شود؛ و ظرفیتی را تدارک ببیند تا ویژگی‌های خاص، تفاوت‌ها، نقاط قوت و چالش‌های ذاتی جامعه همگراتر گردد.

وضعیت کنونی منابع طبیعی و محیط‌زیست در ایران و جهان این نکته را گوشزد می‌کند که آیا زمان آن رسیده است که به جای راه‌حل‌های فنی، بر تغییرات اقلیم تاکید کرده و بر ابعاد انسانی آن تمرکز نماییم؟ در همین راستا، علاوه بر تشریح نیاز به این تمرکز، تاکید این مقاله، یافتن چگونگی تنظیم‌گری مشارکت جامعه است و معتقد است توانمندسازی مردم به عنوان حافظان و مدیران محیط‌زیستی کمک می‌کند تا رابطه ناپایدار کنونی بین مردم-طبیعت، به رویکردی پایدار و طولانی جهت بقای نسل بشر و سایر موجودات تبدیل شود. این رویکرد را سیستم یکپارچه انسان و طبیعت یا سیستم اجتماعی-اکولوژیکی نام نهاده‌اند (Liu et al, 2007).

سوال تحقیق

این پژوهش به بیان عناصر اصلی شروع مشارکت، سطوح مشارکت، ابزارهای مشارکت، داده‌های کمی و کیفی، محرک‌ها، دموکراسی بین‌نسلی، طراحی پروژه، و اهداف، و مطالعه موردی پرداخته، و به معیارهای انتخاب مناسب‌ترین ابزار، در بهینه‌ترین زمان، توسط قابل‌ترین افراد، و برای ممکن‌ترین مکان مورد اجرا، تنظیم‌گری می‌نماید.

روش تحقیق

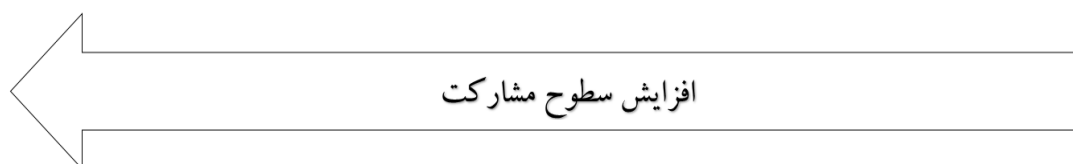
این پژوهش بر مبنای روش مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی و رویکرد تحلیل گفتمانی استوار بوده و به کاوش اهم اسناد و پژوهش‌های منتشر شده مرتبط، می‌پردازد.

داده‌های مور نیاز

برای تنظیم‌گری و قاعده‌مندی اصول اولیه مشارکت و درگیر کردن جامعه در حکمرانی خوب، داده‌ها و عناصر زیادی لازم و ملزوم یکدیگرند که باید در یک رویکرد جامع‌نگر، از نگاه‌های بخشی فاصله گرفت و به ترسیم چگونگی و پیوندهای عناصر مربوطه پرداخت. در این پژوهش، عناصر اصلی شروع مشارکت، سطوح مشارکت، تنظیم انتظارات، ابزارهای مشارکت، داده‌های کمی و کیفی، قوانین، محرک‌ها، دموکراسی بین‌نسلی، طراحی پروژه، و اهداف مشارکت تعریف و بازنمایی می‌گردند و سپس مطالعات موردی، برای نمایان‌تر نمودن مفاهیم و تجربه‌ها، بازگو می‌شوند.

تحلیل

مشارکت جامعه (یا بهتر است بنویسیم درگیر کردن جامعه Community Engagement) را فرآیند همگرایی با یا از طریق گروهی از مردم تعریف کرده‌اند که در یک محدوده جغرافیایی با شرایط یا علائق مشترک زندگی می‌کنند و به اموری می‌پردازند که بر رفاه آنان تاثیرگذار است (CTSAC, 2011). هدف، شناسایی گروه‌داران (Stakeholders) است، کسانی که سهمی دارند، نگران‌اند، تاثیرپذیرند، علاقه‌مندند، یا در بخشی از آن موضوع درگیر هستند (Ford, 1997)، و این به مفهوم درگیر کردن تمام افراد آن جامعه نیست (Aslin and Brown, 2004). برای شروع مشارکت لازم است چهار عنصر منابع، فرصت، انگیزه، و تلنگر در کنار یکدیگر به هم‌افزایی برسند (Brodie et al, 2011). شکل ۱، سطوح مشارکت جامعه را بیان می‌دارد (به روز شده IAP2, 2014)، و ابزارهای مشارکت را در سه حالت اشتراک‌گذاری اطلاعات، مشورت‌گیری، و مشارکت فعال با برخی مثال‌ها نشان می‌دهد.

اطلاع‌رسانی	مشاوره	درگیر کردن	همکاری	توانمندسازی
هدف	هدف	هدف	هدف	هدف
ارائه اطلاعات مناسب به مردم برای درک مساله، راهکارها و یا جایگزین‌ها	کسب بازخورد از جامعه در مورد تحلیل‌ها، جایگزین‌ها و یا تصمیم‌ها	همکاری مستقیم با جامعه جهت اطمینان از درک و درج نگرانی‌ها و آرزوهای آنها	همگامی با جامعه در هر مرحله از تصمیم از قبیل توسعه شناسایی و راه‌حل‌های مشخص	اختیاردهی کامل به جامعه
تعهد	تعهد	تعهد	تعهد	تعهد
اطلاع‌رسانی	اطلاع‌رسانی، گوش کردن، دقت در نگرانی‌ها و ارائه بازخورد به جامعه	همکاری مستقیم برای در نظرگیری نگرانی‌ها و آرزوها در توسعه جایگزین‌ها و تهیه بازخورد به جامعه	دریافت پیشنهادها و ابتکارها برای تدوین راهکارها در تصمیم‌ها	اجرای تصمیم شما
ابزار	ابزار	ابزار	ابزار	ابزار
- گزارش‌ها - ویسایت‌ها - ساعات دیدار	- نظرخواهی عمومی - گروه‌های کاری - بررسی‌ها - نشست‌های عمومی	- کارگاه‌ها - نظرسنجی تعمقی	- کمیته‌های مشورتی شهروندان - رسیدن به اجماع - تصمیم‌گیری مشارکتی	- قضاوت شهروندی - رای‌گیری - تصمیم‌های انتخابی

شکل ۱. سطوح، اهداف و ابزارهای مشارکت جامعه

افزایش سطوح مشارکت

اطلاع‌رسانی	مشاوره	درگیر کردن	همکاری	توانمندسازی
هدف	هدف	هدف	هدف	هدف
ارائه اطلاعات مناسب به مردم برای درک مساله، راهکارها و یا جایگزین‌ها	کسب بازخورد از جامعه در مورد تحلیل‌ها، جایگزین‌ها و یا تصمیم‌ها	همکاری مستقیم با جامعه جهت اطمینان از درک و درج نگرانی‌ها و آرزوهای آنها	همگامی با جامعه در هر مرحله از تصمیم از قبیل توسعه شناسایی و جایگزین‌ها و راه‌حل‌های مشخص	اختیاردهی کامل به جامعه
تعهد	تعهد	تعهد	تعهد	تعهد
اطلاع‌رسانی	اطلاع‌رسانی، گوش کردن، دقت در نگرانی‌ها و ارائه بازخورد به جامعه	همکاری مستقیم برای در نظرگیری نگرانی‌ها و آرزوها در توسعه جایگزین‌ها و تهیه بازخورد به جامعه	دریافت پیشنهادها و ابتکارها برای تدوین راهکارها در تصمیم‌ها	اجرای تصمیم شما
ابزار	ابزار	ابزار	ابزار	ابزار
- گزارش‌ها - وبسایت‌ها - ساعات دیدار	- نظرخواهی عمومی - گروه‌های کاری - بررسی‌ها - نشست‌های عمومی	- کارگاه‌ها - نظرسنجی تعمقی	- کمیته‌های مشورتی شهروندان - رسیدن به اجماع - تصمیم‌گیری مشارکتی	- قضاوت شهروندی - رای‌گیری - تصمیم‌های انتخابی

نتیجه‌گیری

در پروژه مشارکت جامعه لازم است برنامه مسیر اجرایی به دقت تنظیم شود و باید شامل مسایل و رویکردهای مختلف بوده تا کلیه گروداران را در سطوح مختلف مشارکت شامل شود. به طور عام، مشارکت به مفهوم درگیر کردن تمام تک تک افراد جامعه نیست، بلکه درگیر کردن نمایندگان آنان است. با ارزیابی شرایط و وضعیت اجتماعی-اقتصادی هر جامعه، می‌توان به تنظیم‌گری مشارکت جامعه دست یافت. تنظیم‌گری مشارکت جامعه، راهنمای کسانی است که می‌خواهند در مسیر مشارکت و درگیر کردن مردم در امور اجتماعی-محیط‌زیستی گام بردارند.

منابع

- یآوری، اسدالله (۱۳۹۳). درآمدی بر مفهوم تنظیم‌گری حقوقی. مطالعات حقوق تطبیقی. دوره ۵، شماره ۲.

- طالب، مهدی، و محمدی، احمد (۱۳۹۲). بوم‌شناسی اجتماعی. موسسه انتشارات دانشگاه تهران

-IAPP (The International Association for Public Participation; 2017): Core Values for Public Participation.

November 10, 2017, available at <https://www.iap2.org/?page=corevalues>

- Liu, J., Dietz, T. et al. (2007) "Complexity of Coupled Human and Natural Systems", Science 317(5844): 1513-1516

- Fritze, J., Williamson, L. & Wiseman, J. 2009, Community engagement and climate change: benefits, challenges and strategies, Department of Planning and Community Development, Victorian Government, <<https://goo.gl/15QhDi>>

- CTSAC (Clinical and Translational Science Awards Consortium, 2011). Principles of community engagement. Rockville, MD: US Gov. Printing Office.

- Ford, C. (1997). What we need is... a community education project.

- Aslin, H., & Brown, V. (2004). Towards whole of community engagement: A practical toolkit.

- Brodie, E., Hughes, T., Jochum, V., Miller, S., Ockenden, N., & Warburton, D. (2011). Pathways through participation. Pathways through Participation: What creates and sustains active citizenship.

- IAP2 (2014). Public Participation Spectrum. <https://goo.gl/Yq3hEt>